

Ο ΑΝΑΙΡΕΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΣΤΙΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΑΚΤΙΚΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Μιχάλης Ν. Πικραμένος

Αντιπρόεδρος ΣτΕ

Καθηγητής Νομικής Σχολής ΑΠΘ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αίτηση αναιρέσεως, ως έκτακτο ένδικο μέσο που ασκείται στο Συμβούλιο της Επικρατείας κατά αποφάσεων των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων επί διαφορών ουσίας, κατοχυρώνεται στο άρθρο 95 του Συντάγματος. Για την εξέλιξη του αναιρετικού ελέγχου, η περίοδος 1975-2022 διαιρείται σε δύο υποπεριόδους, με βάση το ειδικότερο νομοθετικό καθεστώς που ορίζει τους λόγους αναιρέσεως. Η πρώτη περίοδος εκτείνεται από το 1975 έως το 2010 και η δεύτερη περίοδος από το 2010 έως σήμερα. Τα άρθρα 53-57 του π.δ. 18/1989, όπως είχαν πριν τη θέσπιση του ν. 3900/2010, καθιέρωναν ένα πλαίσιο κλασικής λειτουργίας της αιτήσεως αναιρέσεως, σύμφωνα με το οποίο πρόκειται για έκτακτο ένδικο μέσο προς διόρθωση σφαλμάτων σε τελεσίδικες αποφάσεις των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων επί διαφορών ουσίας που εμφιλοχωρούν είτε στην μείζονα είτε στην ελάσσονα σκέψη. Ο ν. 3900/2010 μετέβαλε τον χαρακτήρα του αναιρετικού ελέγχου καθώς η αναίρεση δεν έχει πλέον ως σκοπό τη διόρθωση υπερβασιών του δικαστή της ουσίας, είτε στο επίπεδο της παράβασης ουσιώδους τύπου της διαδικασίας, στο πλαίσιο του οποίου εντάσσεται και η πλημμελής αιτιολογία, είτε στο επίπεδο της πλημμελούς εφαρμογής του νόμου μέσα από τον έλεγχο της ελάσσονος σκέψης. Ο σκοπός πλέον της αιτήσεως αναιρέσεως είναι ο έλεγχος της μείζονος σκέψης του δικανικού συλλογισμού της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης προς διασφάλιση της ενότητας της νομολογίας και περαιτέρω της αρχής της ασφάλειας δικαίου.

ABSTRACT

The Constitution provides that the jurisdiction of the Council of State pertains the reversal upon petition of final judgements of ordinary administrative courts, as specified by law. The legislative framework for the reversal upon petition has been divided in two periods. During the period 1975-2010 the articles 53-58 of Decree 18/1989 were regulating the reversal upon petition. According to these provisions the Council of State examines errors in interpretation of law and reasoning of final judgements of ordinary administrative courts. During the period 2010-2022 the Law 3900/2010 provides that the Council of State examines errors only in the interpretation of law because the purpose of the reversal upon petition is the unity of jurisprudence.

I.

Η αίτηση αναιρέσεως ως έκτακτο ένδικο μέσο κατά τελεσίδικων αποφάσεων των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων κατοχυρώνεται στο άρθρο 95 παρ. 1 εδαφ. β' του ισχύοντος Συντάγματος. Στην αναθεώρηση του 2001 η ως άνω διάταξη τροποποιήθηκε καθώς αφαιρέθηκε το άρθρο «των» από τις τελεσίδικες αποφάσεις, με σκοπό να παρέχεται στον νομοθέτη η ευχέρεια εξαίρεσης κατηγοριών υποθέσεων από τον αναιρετικό έλεγχο με βάση ορισμένα κριτήρια, προς αποσυμφόρηση του Συμβουλίου της Επικρατείας, ενώ απαλείφθηκαν και οι λόγοι αναιρέσεως που αναφέρονταν στο Σύνταγμα του 1975 (υπέρβαση εξουσίας ή παράβαση νόμου) προκειμένου ο νομοθέτης να είναι πλήρως ελεύθερος προς διάπλαση των λόγων αναιρέσεως¹. Στα άρθρα 53 έως 57 του π.δ. 18/1989 ρυθμίζονται τα ζητήματα παραδεκτού της αιτήσεως αναιρέσεως, οι λόγοι αναιρέσεως και οι συνέπειες της αναίρεσης. Στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας το άρθρο 81 παρ. 2 παραπέμπει στις διατάξεις της νομοθεσίας του Συμβουλίου της Επικρατείας περί αιτήσεως αναιρέσεως. Η αίτηση αναιρέσεως, αν και προβλεπόταν ήδη από το Σύνταγμα του 1927, αναπτύχθηκε ιδιαίτερος μετά το Σύνταγμα του 1975, λόγω του ολοκληρωμένου συστήματος διοικητικής δικαιοσύνης που εισήγαγε ο συνταγματικός νομοθέτης με την πρόβλεψη των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων. Η αναιρετική αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας αφορά τις διοικητικές διαφορές ουσίας οι οποίες δικάζονται από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια και όχι τις ακυρωτικές διαφορές οι οποίες υπάγονται, κατά την παρ. 3 του άρθρου 95 Σ., στον δευτεροβάθμιο έλεγχο του Συμβουλίου της Επικρατείας με το ένδικο μέσο της έφεσης (ΣτΕ 2308/2011).

II.

Για την εξέλιξη του περιεχομένου του αναιρετικού ελέγχου, η περίοδος 1975-2022 πρέπει να διαιρεθεί σε δύο υποπεριόδους με βάση το ειδικότερο νομοθετικό καθεστώς που ρυθμίζει τους λόγους αναιρέσεως². Η πρώτη υποπερίοδος εκτείνεται από το 1975 μέχρι το 2010 και η δεύτερη αρχίζει με τη θέσπιση του ν. 3900/2010 και φθάνει έως τις ημέρες μας.

¹ Ν. Νικολάκης, «Άρθρο 95», σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017, σελ. 1482.

² Για την ιστορική εξέλιξη εν γένει της αιτήσεως αναιρέσεως, βλ. Δ. Αντωνάτο/Κ. Γεωργακόπουλο/Α. Σεραφειμίδη/Ι.

1. Περίοδος 1975-2010

Α. Οι διατάξεις των άρθρων 53-57 του π.δ. 18/1989, όπως είχαν πριν τη θέσπιση του ν. 3900/2010, καθιέρωναν ένα πλαίσιο κλασικής λειτουργίας της αιτήσεως αναιρέσεως³, σύμφωνα με το οποίο πρόκειται για έκτακτο ένδικο μέσο προς διόρθωση σφαλμάτων σε τελεσίδικες αποφάσεις των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων επί διαφορών ουσίας που εμφιλοχωρούν είτε στη μείζονα είτε στην ελάσσονα σκέψη⁴. Υπό το πρίσμα αυτό, προέχων σκοπός του αναιρετικού ελέγχου ήταν η ορθή ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων δικαίου, εμμέσως δε εξυπηρετείτο και ο σκοπός της ενότητας της νομολογίας και επομένως η μεγαλύτερη βεβαιότητα του δικαίου⁵. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Καθηγητής Κ. Μπέης θεωρεί ότι η αίτηση αναιρέσεως στην πολιτική δίκη έχει ως σκοπό όχι την ενότητα της νομολογίας, αλλά την εξαφάνιση της προσβαλλόμενης εσφαλμένης απόφασης και προσδιορίζεται από το αναιρετικό αίτημα που είναι η προστασία του διαδίκου στη δικαζόμενη ατομική περίπτωση, είτε γιατί έγινε λανθασμένη ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων δικαίου είτε γιατί παραβιάστηκαν κανόνες δημόσιας τάξης από το δικαστήριο της ουσίας. Αποκρούει δε τον σκοπό της ενότητας της νομολογίας διότι, κατά το Σύνταγμα, οι αποφάσεις του Αρείου Πάγου δεν είναι δεσμευτικές⁶. Ο Καθηγητής Ν. Νίκας αναγνωρίζει μάλιστα ότι πρωταρχικός σκοπός της αναίρεσης στην πολιτική δίκη είναι η απονομή δικαίου στη δικαζόμενη ατομική περίπτωση αλλά πάντως επιτυγχάνεται και η ενότητα του δικαίου, καθώς απώτεροι σκοποί του αναιρετικού ελέγχου είναι η ομοιόμορφη εφαρμογή και η ενότητα της νομολογίας⁷. Βασικό χαρακτηριστικό του αναιρετικού ελέγχου είναι ότι περιορίζεται αποκλειστικά σε νομικά σφάλματα της απόφασης, στις παραβάσεις δηλαδή δικονομικών ή ουσιαστικών κανόνων δικαίου και δεν αφορά την κρίση πραγματικών ζητημάτων⁸. Στο άρθρο 56 παρ. 1 του π.δ. 18/1989 ορίζονται περιοριστικά οι λόγοι αναιρέσεως οι οποίοι συνίστανται σε: α) Υπέρβαση καθηκόντων ή καθ' ύλην αναρμοδιότητα του διοικητικού δικαστηρίου που εξέδωσε την απόφαση, β) μη νόμιμη συγκρότηση ή κακή σύνθεσή του, γ) παράβαση ουσιώδους τύπου της διαδικασίας, δ) εσφαλμένη ερμηνεία ή πλημμελής εφαρμογή του νόμου που διέπει την επίδικη σχέση, ε) ύπαρξη δύο ή περισσότερων τελεσίδικων αποφάσεων που είναι αντιφατικές μεταξύ τους στην ίδια υπόθεση και για τους ίδιους διαδίκους. Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι λόγοι που αφορούν πλημμέλεια της αιτιολογίας επειδή δεν δόθηκε απάντηση σε ισχυρισμό που έχει προβληθεί απορρίπτονται ως απαράδεκτοι, αν δεν τους περιγράφουν σαφώς και αν δεν παραπέμπουν συγκεκριμένως στο δικόγραφο με το οποίο έχει προβληθεί ο ισχυρισμός στο δικαστήριο της ουσίας. Κοινό χαρακτηριστικό των λόγων αναιρέσεως είναι ότι ο έλεγχος διατηρείται στο επίπεδο των νομικών σφαλμάτων και όχι στη διακρίβωση αν υπάρχουν ή όχι οι ουσιαστικές προϋποθέσεις του κανόνα δικαίου, η κρίση δε του δικαστηρίου της ουσίας που περιέχεται στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση για πραγματικά περιστατικά δεν ελέγχεται από τον

Γράβαρη, «Σχεδιάγραμμα για μια ιστορία της “διοικητικής αναίρεσης” στην Ελλάδα», σε: *Ο θεσμός της Αναίρεσης στο Συμβούλιο της Επικρατείας* (επιμ. Ι. Γράβαρης), 2022, σελ. 13 επ.

³ Βλ. το δεύτερο μέρος του τόμου *Ο θεσμός της Αναίρεσης*, ό.π., με τίτλο «Η κλασική αναίρεση».

⁴ Π. Γέσιου-Φαλτσή, *Αι αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων αι υποκείμεναι εις αναίρεσιν ενώπιον του ΣτΕ*, 1978, σελ. 12.

⁵ Π. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 2014, σελ. 784.

⁶ Κ. Μπέης, *Εισαγωγή στη δικονομική σκέψη*, 1981, σελ. 316.

⁷ Ν. Νίκας, *Πολιτική Δικονομία ΙΙΙ*, 2007, σελ. 348.

⁸ Σ. Δεληκωστόπουλος, *Η αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας*, 2000, σελ. 113.

αναιρετικό δικαστή⁹. Επομένως, λόγοι αναιρέσεως οι οποίοι πλήττουν την ουσιαστική εκτίμηση ή την κρίση περί πραγμάτων ή την εκτίμηση των αποδείξεων από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια απορρίπτονται ως απαράδεκτοι, ενώ απαραδέκτως προβάλλονται ενώπιον του αναιρετικού δικαστηρίου λόγοι που στηρίζονται σε πραγματικό, το οποίο δεν προκύπτει από την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση ή δεν είχε τεθεί υπόψη του δικάσαντος δικαστηρίου της ουσίας και, ως εκ τούτου, τίθεται το πρώτον με την αίτηση αναιρέσεως.

Β. Με βάση τα ανωτέρω, οι πλημμέλειες της αιτιολογίας των αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων ελέγχονται αναιρετικώς στο πλαίσιο του λόγου περί παράβασης ουσιώδους τύπου της διαδικασίας, με τον οποίο εξετάζονται παραβάσεις της δικαστικής διαδικασίας¹⁰. Η υποχρέωση προς αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων ερείδεται στο άρθρο 93 παρ. 3 Σ., το οποίο επιτάσσει όπως κάθε δικαστική απόφαση να είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένη. Ενόψει αυτής της γενικής συνταγματικής διάταξης, στο άρθρο 39 παρ. 1 του ΚΔΔ ορίζεται ότι η δικαστική απόφαση πρέπει να είναι ειδικώς και εμπειριστατωμένως αιτιολογημένη, στο δε άρθρο 190 του ΚΔΔ προσδιορίζεται το περιεχόμενο της απόφασης (ιστορικό, σκεπτικό, διατακτικό) κατά τρόπο που να προκύπτει αιτιολογημένη δικαστική κρίση.

Το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της δικαστικής απόφασης, ως διαδικαστικής πράξης που επιχειρείται από το δικαστήριο, έγκειται στην αυθεντική διάγνωση των εννόμων συνεπειών που επέρχονται από την εξειδίκευση και εφαρμογή των κανόνων δικαίου οι οποίοι διέπουν τη συγκεκριμένη διαφορά¹¹. Ο Κ. Κεραμεύς, παραπέμποντας στον Μιχαήλ Λιβαδά, ο οποίος με τη σειρά του είχε παραπέμψει στον Βέλγο συνταγματολόγο J.-J.Thonissen, αναδεικνύει τέσσερις λειτουργίες της αιτιολόγησης των δικαστικών αποφάσεων: α) Την ανάσχεση του υποκειμενισμού και της μεροληψίας, β) τη βαθμιαία καλλιέργεια των δικαστών που συντάσσουν τις αποφάσεις, γ) τη λογική διάρθρωση του δικανικού συλλογισμού, ώστε το διατακτικό να μη μένει μετέωρο και δ) την ανίχνευση και τη διύλιση του νομικού και πραγματικού υλικού της υπόθεσης¹². Από τις δύο τελευταίες λειτουργίες της αιτιολογίας είναι φανερό ότι η δικαστική απόφαση είναι συλλογιστική κρίση, σύμφωνα με την οποία το διατακτικό της πρέπει να τελεί σε σχέση λογικής ακολουθίας με το αιτιολογικό και μάλιστα να αποτελεί το συμπέρασμα του συλλογισμού του οποίου μείζων πρόταση είναι ο κριθείς ως εφαρμοστέος κανόνας δικαίου, ελάσσων δε τα διαπιστωθέντα από το δικαστήριο πραγματικά περιστατικά¹³. Επομένως, ειδικά αιτιολογημένη είναι η δικαστική απόφαση όταν στην μείζονα πρόταση έχει εξειδικεύσει εύστοχα την εφαρμοστέα διάταξη και μάλιστα τόσο ως προς τις προϋποθέσεις εφαρμογής της (το αποκαλούμενο «πραγματικό μέρος» της διάταξης) όσο και ως προς την έννομη συνέπεια που εξαγγέλλει η διάταξη. Εμπειριστατωμένη είναι η αιτιολογία όταν επιτυγχάνει δύο στόχους: Αφενός στη μείζονα πρόταση του συλλογισμού έχουν εξεταστεί επαρκώς τα κρίσιμα νομικά ζητήματα της υπόθεσης, νομικά και δικονομικά, και αφετέρου στην ελάσσονα έχουν διαλευκανθεί όλα τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά και έχει τελεστεί εύστοχα η υπαγωγή

⁹ Ε. Σπηλιωτόπουλος, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου II*, 2006, σελ. 156.

¹⁰ Α. Γέροντας, *Επιτομή Διοικητικού Δικονομικού Δικαίου*, 2014, σελ. 112.

¹¹ Κ. Μπέης, *Η έννοια, λειτουργία και φύσις της δικαστικής αποφάσεως*, 1972, σελ. 69.

¹² Κεραμεύς, «Η αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων», σε: Εταιρία Νομικών Βορείου Ελλάδος, *Η αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων – Η δικαστική μειοψηφία – Η κριτική των δικαστικών αποφάσεων*, 1992, σελ. 30-31.

¹³ Ν. Μπουρόπουλος, *Η έννοια της δικαιοδοτικής λειτουργίας*, 1951, σελ. 55.

της κρινόμενης περίπτωσης στους εφαρμοστέους κανόνες¹⁴. Με την εμπειριστατωμένη αιτιολογία αποφεύγονται τα χάσματα, όλοι οι λόγοι που στηρίζουν το διατακτικό της απόφασης εκτίθενται αναλυτικά στο σκεπτικό της, χωρίς να παραλείπεται το παραμικρό διανοητικό βήμα που θα ήταν απαραίτητο για την έγκυρη μετάβαση από το «επειδή» στο «δια ταύτα», το δε καθήκον αιτιολόγησης συνδέεται άρρηκτα με το καθήκον πλήρους έκθεσης του σκεπτικού αλλά και το καθήκον ειλικρίνειας κατά την επίκληση των λόγων που το συγκροτούν¹⁵. Για τη θεμελίωση οποιουδήποτε κανόνα δικαίου είναι λογικά αναγκαία η διαπίστωση πραγματικών περιστατικών και ως εκ τούτου κάθε νομικό ζήτημα, ήτοι κάθε ζήτημα αφορών στη διαπίστωση του κανόνα δικαίου, ενέχει ως αναπόσπαστο στοιχείο αυτού και κάποιο πραγματικό ζήτημα, ήτοι ζήτημα αφορών στη διαπίστωση πραγματικών περιστατικών¹⁶. Ο δικαστής θεωρείται ότι έχει σαφή παράσταση των γεγονότων που συνιστούν την πραγματική κατάσταση όταν δεν εμφανίζονται απλώς ως *facta pura* αλλά ως *facta jurídica*, δηλαδή ως νομικώς σημαντικά γεγονότα, κρίσιμα κατά τον κανόνα δικαίου, και επομένως για να σχηματίσει σαφή παράσταση της πραγματικής κατάστασης πρέπει να προκρίνει ποια είναι τα νομικώς σημαντικά και ποια τα νομικώς ασήμαντα¹⁷. Με την υπαγωγή ολοκληρώνεται το μέρος της δικαιοδοτικής πράξης που καλείται εφαρμογή του νόμου και αφορά την κίνηση από την επίδικη σχέση στον κανόνα δικαίου. Εφαρμογή του κανόνα δικαίου είναι η επιχειρηματολογημένη μετάβαση από τον αφηρημένο κανόνα σε δέσμευση συγκεκριμένου προσώπου σε δεδομένη σχέση¹⁸. Η αντίστροφη κίνηση, δηλαδή από τον κανόνα δικαίου προς την επίδικη σχέση, συνιστά την ερμηνεία του ισχύοντος δικαίου¹⁹. Ο Ν. Ανδρουλάκης σημειώνει, αναφερόμενος ειδικά στην αιτιολόγηση της ποινικής απόφασης, ότι το ενδεχόμενο διολίσθησης της δικαστικής κρίσης στην αυθαιρεσία μόνον η παγίωση μιας διαδικασίας πειθάρχησης του σχηματισμού της δικανικής πεποίθησης μπορεί να αποτρέψει, αυτή δε τη δυνατότητα εγγυάται η αιτιολόγηση της δικαστικής απόφασης προεκόντως καθόσον αφορά τον τρόπο διαμόρφωσης της δικανικής πεποίθησης του δικαστή, η οποία πρέπει να είναι έλλογα αιτιολογημένη, ώστε κάθε ενδιαφερόμενος να μπορεί να κατανοήσει τη συλλογιστική πορεία που κατέληξε στη λήψη της απόφασης²⁰. Η υποχρέωση του δικαστή για το τυπικό σχήμα του δικανικού συλλογισμού αποτελεί όχι μόνο ανασχετικό παράγοντα που τον αποτρέπει από την αυθαιρεσία αλλά και μέθοδο αυτοελέγχου του δικαστή για την αναζήτηση της ορθής απόφασης, διότι η αναζήτηση πειστικής επιχειρηματολογίας αποτελεί οδηγό για την ακολουθητέα λύση²¹. Με την αιτιολογία ο δικαστής είναι υποχρεωμένος να μην μονολογεί, η απόφασή του υποβάλλεται στη δοκιμασία του ελέγχου, είτε εκείνου που ασκείται με τα ένδικα μέσα, είτε εκείνου που ασκείται από την κοινή γνώμη και αποτελεί συνεπώς το μέρος ενός διαλόγου που διεξάγεται ανάμεσα στον δικαστή και τα ανώτατα δικαστήρια ή την κοινή γνώμη²².

¹⁴ Κ. Σταμάτης, *Μεθοδολογία του Δικαίου*, 2016, σελ. 70.

¹⁵ Π. Σούρλας, *Δίκαιο και δικανική κρίση*, 2017, σελ. 49.

¹⁶ Α. Παπαλάμπρου, «Η παράβασις κανόνος δικαίου και η έλλειψις νομίμου βάσεως ως λόγος αναιρέσεως κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας», σε: *Νομικές Μελέτες*, 2008, σελ. 543.

¹⁷ Ι. Αραβαντινός, *Στοιχεία Μεθοδολογίας του Δικαίου*, Α-Β, 1985, σελ. 89.

¹⁸ Κ. Σταμάτης/Α. Τάκης, *Εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, 2018, σελ. 77.

¹⁹ Π. Σούρλας, *Justi atque injusti scientia. Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, 1995, σελ. 135.

²⁰ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, 2012, σελ. 198-199.

²¹ Σ. Γαβαλάς, «Η αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων», σε: Εταιρία Νομικών Βορείου Ελλάδος, *Η αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων*, ό.π., σελ. 57.

²² Σ. Γαβαλάς, «Η αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων», ό.π., σελ. 55.

Πλημμέλεια της αιτιολογίας που συνιστά λόγο αναιρέσεως υπάρχει όταν είναι: α) Γενική και αόριστη ή ανεπαρκής, δηλαδή δεν αναφέρει τα πραγματικά δεδομένα μετά από εκτίμηση των οποίων διαμορφώθηκε η κρίση του δικαστηρίου, β) ασαφής διότι δεν περιγράφει πλήρως όλα τα πραγματικά περιστατικά της αμφισβήτησης που αποτελεί αντικείμενο της δίκης ή αφήνει αμφιβολίες για την κρίση του δικαστηρίου, γ) συμπερασματική διότι δεν εκθέτει τα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά και τους λόγους στους οποίους στηρίζονται συμπερασματικές κρίσεις, δ) αντιφατική διότι περιέχει αντιφατικές σκέψεις ως προς τη διαπίστωση της συνδρομής των πραγματικών προϋποθέσεων²³. Εξάλλου, η μη λήψη ουσιώδους ισχυρισμού συνδέεται με το αναιτιολόγητο, διότι το δικαστήριο της ουσίας παραλείπει να εξετάσει προβληθέντα ουσιώδη ισχυρισμό ο οποίος έπρεπε να απαντηθεί με ειδική σκέψη λόγω της σημασίας του για την έκβαση της δίκης. Στην περίπτωση αυτή ο αναιρεσείων βαρύνεται με την υποχρέωση να περιγράφει τον προβληθέντα ισχυρισμό παραπέμποντας στο δικόγραφο με το οποίο προβλήθηκε στο δικαστήριο της ουσίας²⁴.

Γ. Σύμφωνα με τα προεκτεθέντα ως προς τους λόγους αναιρέσεως, μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται η εσφαλμένη ερμηνεία ή πλημμελής εφαρμογή του νόμου που διέπει την επίδικη σχέση. Ο λόγος αυτός αφορά τη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης και την ορθή υπαγωγή των περιστατικών σε αυτή. Για την ερμηνεία του κανόνα δικαίου απαιτείται η διάγνωση του περιεχομένου και της ισχύος του, η δε ερμηνευτική κρίση του δικαστηρίου συγκροτεί τη μείζονα σκέψη του δικανικού συλλογισμού και ακολουθεί η εφαρμογή, η οποία συνίσταται στη διαπίστωση ότι η επίδικη βιοτική σχέση υπάγεται στον ως άνω κανόνα επί τη βάση του πραγματικού που έχει ενώπιον του δικαστηρίου²⁵. Οι όροι εσφαλμένη ερμηνεία και πλημμελής εφαρμογή αναφέρονται σε ελαττώματα της ερμηνείας ή της εφαρμογής του κανόνα δικαίου. Η ερμηνεία μπορεί να είναι εσφαλμένη αν π.χ. το δικαστήριο της ουσίας θεωρεί είτε ότι ο κανόνας είναι ισχυρός ενώ αυτός δεν ισχύει (π.χ. γιατί είναι αντισυνταγματικός) είτε αποδίδει στον κανόνα ερμηνευτικό περιεχόμενο που δεν έχει. Η εφαρμογή μπορεί να είναι πλημμελής αν π.χ. το δικαστήριο της ουσίας δεν υπήγαγε την επίδικη σχέση στο πραγματικό του κανόνα δικαίου που τη διέπει ή δεν συνήγαγε την ορθή έννομη συνέπεια από την υπαγωγή της επίδικης σχέσης στο πραγματικό του κανόνα δικαίου που τη διέπει²⁶.

2. Περίοδος 2010 έως σήμερα

Το άρθρο 12 του ν. 3900/2010 αντικατέστησε το άρθρο 53 παρ. 3 του π.δ. 18/1989 προβλέποντας ότι η αίτηση αναιρέσεως επιτρέπεται μόνον όταν προβάλλεται από τον διάδικο με συγκεκριμένους ισχυρισμούς που περιέχονται στο εισαγωγικό δικόγραφο, είτε ότι δεν υπάρχει νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας είτε ότι υπάρχει αντίθεση της προσβαλλομένης αποφάσεως προς τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου ή προς ανέκκλητη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου²⁷. Αντικαταστάθηκε, επίσης, το άρθρο 58 παρ. 1 του π.δ. 18/1989 που επιτρέπει την άσκηση έφεσης στις ακυρωτικές διαφορές υπό τις αυτές ως άνω

²³ Ε. Σπηλιωτόπουλος, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 161.

²⁴ Π. Λαζαράτος, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 2014, σελ. 1156-1157.

²⁵ Κ. Σταμάτης/Α. Τάκης, *Εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου*, ό.π., σελ. 71 επ.

²⁶ Π. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 810.

²⁷ Βλ. το τρίτο μέρος του τόμου *Ο θεσμός της Αναίρεσης*, ό.π., με τίτλο «Η εποχή των περιορισμών – Η “αναίρεση φίλτρων”».

προϋποθέσεις. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο νομοθέτης δεν αντικατέστησε ούτε κατήργησε το άρθρο 56 παρ. 1 και 2 του π.δ. 18/1989 που προβλέπει τους λόγους αναιρέσεως και, ως εκ τούτου, οι διατάξεις αυτές συνισχύουν και ερμηνεύονται στο νέο πλαίσιο που έχει δημιουργηθεί με το άρθρο 53 παρ. 3 του π.δ. 18/1989. Οι νέες ρυθμίσεις για την αίτηση αναιρέσεως θεσπίστηκαν μετά από σχετική πρόταση του Συμβουλίου της Επικρατείας την οποία υιοθέτησε ο νομοθέτης.

Η συνταγματικότητα των νέων διατάξεων κρίθηκε από δικαστικούς σχηματισμούς του Συμβουλίου της Επικρατείας που δέχθηκαν ότι οι ως άνω διατάξεις, κατά το μέρος που επιβάλλουν τους εν λόγω περιορισμούς, δεν αντίκεινται στο άρθρο 95 παρ. 1 περ. β' Σ., διότι δεν κωλύεται ο κοινός νομοθέτης, ενόψει της επιφύλαξης νόμου, που περιέχεται σε αυτήν, αλλά και στην παρ. 4 του ίδιου άρθρου, να θεσπίζει, με βάση αντικειμενικά κριτήρια, δικονομικές προϋποθέσεις για την άσκηση της αιτήσεως αναιρέσεως, όπως είναι το ύψος του αμφισβητούμενου ποσού της διαφοράς. Δικονομικές προϋποθέσεις που στοχεύουν, άλλωστε, στην ανάγκη αποσυμφόρησης του Συμβουλίου της Επικρατείας από μεγάλο όγκο αναιρετικών υποθέσεων, που είτε είναι μικρού χρηματικού αντικειμένου είτε θέτουν νομικά ζητήματα τα οποία έχουν ήδη επιλυθεί, ώστε να εξυπηρετηθεί ο προορισμός αυτού ως ανωτάτου διοικητικού δικαστηρίου και να επιτευχθεί μεγαλύτερη ταχύτητα στην απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης, εφόσον, άλλωστε, υφίσταται τελεσίδικη κρίση του δικαστηρίου της ουσίας και διαφυλάσσεται έτσι το κατά το άρθρο 20 παρ. 1 Σ. δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας²⁸. Οι διατάξεις δε αυτές, κατά το μέρος που για το παραδεκτό της αιτήσεως αναιρέσεως απαιτούν την προβολή ισχυρισμών περί ελλείψεως νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας ή περί αντίθεσης της προσβαλλομένης απόφασης προς τη νομολογία του εν λόγω δικαστηρίου ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου, θεσπισθείσες ενόψει του ότι, κατά την οικεία αιτιολογική έκθεση, βασικός σκοπός του ανωτάτου δικαστηρίου είναι η ενότητα της νομολογίας και, εν τέλει, η ασφάλεια δικαίου, δεν αποκλείουν μελλοντική μεταβολή υπάρχουσας νομολογίας, όταν το Συμβούλιο της Επικρατείας, επιλαμβανόμενο πάλι σχετικού ζητήματος που άγεται ενώπιόν του κατά νόμο, κρίνει ότι επιβάλλεται μία τέτοια μεταστροφή²⁹. Περαιτέρω, οι ανωτέρω διατάξεις δεν προσκρούουν στα άρθρα 4 παρ. 1, 25 παρ. 1 εδ. β', 26, 93, 100 Σ.³⁰. Εξάλλου, οι διατάξεις αυτές, με τις οποίες ο νομοθέτης διαμόρφωσε τις προϋποθέσεις του παραδεκτού της αιτήσεως αναιρέσεως, σταθμίζοντας το δικαίωμα των διαδίκων να ακουσθεί η υπόθεσή τους από το αναιρετικό δικαστήριο, με σκοπό τη διόρθωση τυχόν νομικών σφαλμάτων της προσβαλλόμενης απόφασης του δικαστηρίου της ουσίας, με την κατά τα ανωτέρω ανάγκη αποσυμφόρησης του Συμβουλίου της Επικρατείας από μεγάλο όγκο αναιρετικών υποθέσεων και επιτάχυνσης στην απονομή της δικαιοσύνης δεν αντίκεινται στην ΕΣΔΑ³¹ ούτε αντίκεινται στα άρθρα 2 παρ. 1, 14 παρ. 1 και 26

²⁸ ΣτΕ 3055/2017, 4327/2013 7μ., ΣτΕ 4474/2013 7μ., κ.ά.

²⁹ Ο Κ. Στρατηλάτης σημειώνει ότι θα ήταν πιο συνετό να αντιμετωπίζουμε τα νομολογιακά προηγούμενα ως αναθεωρήσιμα μάλλον παρά ως καθορισμένα και δεσμευτικά για κάθε σκοπό. Το νομολογιακό δίκαιο πρέπει να είναι ευέλικτο και ανοικτό στη διάρκεια του χρόνου και έτσι τα νομολογιακά προηγούμενα χρησιμοποιούνται καλύτερα ως περισσότερο ή λιγότερο πειστικά παρά ως απολύτως δεσμευτικά. (Η επίκληση της νομολογίας στο Διοικητικό Δίκαιο και στη νομική επιστήμη γενικότερα, σε: *Τιμητικός Τόμος για τα 50 χρόνια των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων*, 2015, σελ. 692-693.

³⁰ ΣτΕ 4439/2012 7μ.

³¹ ΣτΕ 2987/2017 7μ., 4016/2015, 2424/2014, 4474/2013, 4327/2013 7μ., 3008/2013, κ.ά., καθώς και ΕΔΔΑ Παπαϊωάννου κατά Ελλάδας, 02.06.2016· Παναγιώτα Βελή-Μακρή και λοιποί κατά Ελλάδας, 04.09.2003· Brualla Gomez de la Torre κατά Ισπανίας, 19.12.1997.

του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά δικαιώματα, που κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 2462/1997³². Ο μηχανισμός της διήθησης των ενδίκων μέσων της αιτήσεως αναιρέσεως και της έφεσης επί ακυρωτικών διαφορών ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας έχει δεχθεί κριτική από μερίδα της θεωρίας³³, ενώ έχουν κατατεθεί στον δημόσιο διάλογο και άλλες απόψεις για την επιτάχυνση κατά την επίλυση των διαφορών από το Συμβούλιο της Επικρατείας και τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια³⁴. Το ΕΔΔΑ επιλήφθηκε σχετικής προσφυγής για τη συμβατότητα του ν. 3900/2010 προς το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ³⁵ και αποφάνθηκε ότι δεν αντίκειται στην ΕΣΔΑ το να απορρίπτει ένα ανώτατο δικαστήριο, που έχει την αρμοδιότητα, προσφυγή περιοριζόμενο στο να αναφέρει τις διατάξεις που προβλέπουν μία τέτοια διαδικασία, αν τα τιθέμενα από την προσφυγή ζητήματα δεν είναι ιδιαίτερης σημασίας ή αν η προσφυγή δεν έχει αρκετές πιθανότητες να ευδοκιμήσει³⁶. Περαιτέρω, το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ δεν απαιτεί λεπτομερή αιτιολόγηση μίας απόφασης δια της οποίας ένα ακυρωτικό δικαστήριο, βασιζόμενο σε συγκεκριμένη διάταξη, απορρίπτει μία προσφυγή επειδή δεν έχει πιθανότητες ευδοκίμησης³⁷. Γενικότερα, το ΕΔΔΑ έχει αποφανθεί, υπό το πρίσμα του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, ότι τα ανώτατα ή τα συνταγματικά ή άλλα δικαστήρια τελευταίου βαθμού δεν είναι υποχρεωμένα να παραθέτουν λεπτομερή αιτιολογία, όταν αρνούνται να εξετάσουν μία προσφυγή στο πλαίσιο διαδικασίας φιλτραρίσματος³⁸. Το ΕΔΔΑ σημειώνει ότι το άρθρο 12 ν. 3900/2010 αποτέλεσε αντικείμενο πλούσιας νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία προσδιόρισε την έννοια των διατάξεων του εν λόγω άρθρου και συνεπώς οι τυπικές προϋποθέσεις για την άσκηση ενδίκου μέσου, ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, είναι σαφείς, προβλέψιμες και σύμφωνες με την αρχή της ασφάλειας δικαίου. Από αυτή την άποψη το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι η συμβατότητα των προβλεπόμενων περιορισμών από το εθνικό δίκαιο με το δικαίωμα κάθε προσώπου για δίκαιη δίκη που αναγνωρίζει το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ εξαρτάται από τις ιδιαιτερότητες της εν λόγω διαδικασίας και πρέπει να ληφθεί υπόψη το σύνολο αυτής που έχει λάβει χώρα στην εθνική έννομη τάξη, καθώς και ο ρόλος που παίζει το Συμβούλιο της Επικρατείας, οι προϋποθέσεις του παραδεκτού της αιτήσεως αναιρέσεως, οι οποίες μπορεί να είναι πιο αυστηρές από ό,τι για την έφεση³⁹.

³² ΣτΕ 886/2020, 2243/2013.

³³ Βλ. ενδεικτικά Γ. Δελλής, *Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας. Ανατρέποντας τον μύθο της "ωραίας κοιμημένης"*, 2013, σελ. 131.

³⁴ Γ. Γεραπετρίτης, «Ο απρόσφορος εκσυγχρονισμός της διοικητικής δικαιοσύνης και ο μονόδρομος των ριζικών λύσεων», σε: *Τιμητικός Τόμος για τα 50 χρόνια, ό.π.*, σελ. 495 επ.· Μ. Πικραμένος, *Φίλτρα κατά την εισαγωγή υποθέσεων στη διοικητική δικαιοσύνη και η προοπτική της συνταγματικής αναθεώρησης*, ΘΠΔΔ 3-4/2013, σελ. 214 επ.· Ι. Συμεωνίδης, «Συμβολή στην αναζήτηση για μια νέα αρχιτεκτονική στη διοικητική δικαιοσύνη», σε: *Τιμητικός Τόμος για τα 50 χρόνια, ό.π.*, σελ. 703 επ.

³⁵ ΕΔΔΑ Παπαϊωάννου κατά Ελλάδος, 02.06.2016.

³⁶ ΕΔΔΑ Simon κατά Γερμανίας (απόφαση τύποις), 06.07.1999· Teuschler κατά Γερμανίας (απόφαση τύποις), 04.10.2001· Greenpeace E.V. κατά Γερμανίας (απόφαση τύποις), 12.05.2009· John κατά Γερμανίας (απόφαση τύποις), 13.02.2007· Arribas Anton κατά Ισπανίας, 20.01.2015 σε ότι αφορά το Ισπανικό Συνταγματικό Δικαστήριο.

³⁷ ΕΔΔΑ Γκόρου κατά Ελλάδος, 20.03.2009· Wnuk κατά Πολωνίας (απόφαση τύποις), 01.09.2009.

³⁸ ΕΔΔΑ E.M. κατά Νορβηγίας (απόφαση τύποις), 26.10.1995· Société anonyme Immeuble Groupe Kossier κατά Γαλλίας (απόφαση τύποις), 09.03.1999· Sale κατά Γαλλίας, 21.03.2006· Øvnlsen κατά Δανίας, 30.08.2006· Hansen κατά Νορβηγίας, 02.10.2014.

³⁹ Khalfaoui κατά της Γαλλίας, υπ' αρ. 34791/97· Beles και λοιποί κατά Τσεχίας, 12.11.2002.

Είναι φανερό ότι οι παραπάνω νομοθετικές εξελίξεις μετέβαλαν τον χαρακτήρα του αναιρετικού ελέγχου, καθώς το έκτακτο ένδικο μέσο της αναίρεσης δεν έχει πλέον ως σκοπό τη διόρθωση υπερβασιών του δικαστή της ουσίας είτε στο επίπεδο της παράβασης ουσιώδους τύπου της διαδικασίας, στο πλαίσιο του οποίου εντάσσεται και η πλημμελής αιτιολογία, είτε στο επίπεδο της πλημμελούς εφαρμογής του νόμου μέσα από τον έλεγχο της ελάσσονος σκέψης. Ο σκοπός πλέον της αιτήσεως αναίρεσεως είναι ο έλεγχος της μείζονος σκέψης του δικανικού συλλογισμού της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης προς διασφάλιση της ενότητας της νομολογίας και περαιτέρω της αρχής της ασφάλειας δικαίου. Αυτή η εξέλιξη, όπως μαρτυρεί και η αιτιολογική έκθεση του ν. 3900/2010, οφείλεται στην ανάγκη επιτάχυνσης του δικαιοδοτικού έργου του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο δεν μπορούσε να ανταποκριθεί σε εύλογο χρόνο στον διπλό σκοπό της αιτήσεως αναίρεσεως, που έγκειται αφενός στη διόρθωση νομικών σφαλμάτων που εμφιλοχωρούν στην υπαγωγή του δικανικού συλλογισμού και αφετέρου στη διασφάλιση της ενότητας της νομολογίας στο επίπεδο της ερμηνείας των κανόνων δικαίου.

Υπό το νέο νομοθετικό καθεστώς, ο αναιρεσειών βαρύνεται να προβάλλει ισχυρισμούς αναγόμενους σε νομικά ζητήματα, τα οποία δεν πρέπει να περιορίζονται σε ζητήματα αιτιολογίας περί τη συνδρομή στοιχείων του πραγματικού της συγκεκριμένης υποθέσεως, αλλά να αναφέρονται αποκλειστικώς στην ερμηνεία διατάξεως νόμου ή γενικής αρχής, η οποία μπορεί να έχει γενικότερη εφαρμογή ανεξάρτητα εάν η ερμηνεία διατυπώνεται στην μείζονα πρόταση ή προκύπτει από την υπαγωγή του οικείου δικανικού συλλογισμού (ΣτΕ 1407/2021, κ.ά.). Τυχόν αντίθεση προς τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου πρέπει να προκύπτει από τις αναγκαίες για τη θεμελίωση του διατακτικού των αποφάσεων των δικαστηρίων της ουσίας αιτιολογίες τους (ΣτΕ 2678/2019, 1074/2018, 1378/2018, 696/2015, κ.ά.). Εάν τεκμηριωθεί η αντίθεση της προσβαλλόμενης απόφασης προς τις σχετικές δικαστικές αποφάσεις ή η έλλειψη νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, η αίτηση είναι παραδεκτή και ερευνάται μόνο κατά το μέρος και ως προς τους λόγους που αφορούν το συγκεκριμένο νομικό ζήτημα για το οποίο είτε υπάρχει αντίθεση της προσβαλλόμενης απόφασης προς τις σχετικές δικαστικές αποφάσεις, είτε υπάρχει έλλειψη νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ 4422/2015, 1415/2017, 2383/2018). Εξάλλου, η αντίθεση σε υπάρχουσα νομολογία ή η έλλειψη νομολογίας πρέπει να μην αναφέρεται σε ζητήματα αιτιολογίας, εκτιμήσεως των αποδείξεων ή εσφαλμένης υπαγωγής στον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου, συνδεδόμενα με το πραγματικό της εκάστοτε κρινόμενης υποθέσεως (ΣτΕ 959/2021, 1405/2017 7μ., 2560, 1341/2020, 434/2020, 2308/2019, 2174/2019, 1068/2019, 594/2019, 2637/2016).

Δεν συνιστά νομικό ζήτημα μόνη η υποχρέωση γενικά των δικαστηρίων να απαντούν σε ουσιώδεις ισχυρισμούς των διαδίκων (ΣτΕ 395/2021, 95/2019). Νομικό ζήτημα δεν αποκλείεται όμως να ανακύπτει και από μη απάντηση σε ουσιώδη ισχυρισμό, στην περίπτωση που ο αναιρεσειών αναδεικνύει ότι το ουσιώδες, ήτοι το νόμω βάσιμο, του μη απαντηθέντος ουσιώδους ισχυρισμού συνίστατο σε συγκεκριμένο νομικό ζήτημα το οποίο τέθηκε ενώπιον του δικαστηρίου της ουσίας. Έτσι, όταν με αίτηση αναίρεσης προσάπτεται στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση η πλημμέλεια ότι το δικάσαν δικαστήριο παρέλειψε να εξετάσει ουσιώδη ισχυρισμό που προβλήθηκε παραδεκτώς ενώπιόν του, το ζήτημα που άγεται προς εξέταση ενώπιον του αναιρετικού ταυτίζεται με το ζήτημα που τέθηκε ενώπιον του δικαστηρίου της ουσίας, με βάση τον παραδεκτώς προβληθέντα ενώπιόν του ισχυρισμό, διότι η παράλειψη του δικαστηρίου να διαλάβει κρίση επί τέτοιου ισχυρισμού

ισοδυναμεί με σιωπηρή κρίση ότι ο εν λόγω ισχυρισμός είναι μη ουσιώδης ως νόμω αβάσιμος. Επομένως, αν ο αναιρεσείων προβάλλει τον λόγο αναίρεσης ότι το δικαστήριο παρά τον νόμο δεν έλαβε υπόψη συγκεκριμένο ουσιώδη ισχυρισμό που προτάθηκε παραδεκτώς και νομίμως ενώπιον των δικαστηρίων της ουσίας (άρθρο 56 παρ. 1 περίπτ. γ' του π.δ. 18/1989), πρέπει για την άρση του κατ' άρθρο 53 παρ. 3 του π.δ. 18/1989 απαραδέκτου της αίτησης αναίρεσης ως προς τον λόγο αυτό να προβάλλει με το εισαγωγικό δικόγραφο ότι για το συγκεκριμένο νομικό ζήτημα, το οποίο αφορά ο ισχυρισμός αυτός και άρα για το τιθέμενο με τον λόγο αναίρεσης νομικό ζήτημα του ουσιώδους χαρακτήρα του, είτε δεν υπάρχει νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας είτε η μη λήψη υπόψη και μη απάντηση στον ουσιώδη αυτό ισχυρισμό έρχεται σε αντίθεση με συγκεκριμένες αποφάσεις των ανωτάτων δικαστηρίων σε ό,τι αφορά το ίδιο νομικό ζήτημα που επέλυσαν οι αποφάσεις αυτές για να κρίνουν το ουσιώδες του ίδιου ισχυρισμού (ΣτΕ 1950/2020, 1207-1208/2019).

Έχει κριθεί ότι νομικό ζήτημα θέτουν λόγοι αναίρεσης που αναφέρονται στον νομικό χαρακτηρισμό των πραγματικών περιστατικών που το δικαστήριο της ουσίας δέχθηκε ανελέγκτως. Και αυτό διότι η επίλυση ενός τέτοιου ζητήματος μπορεί να δημιουργήσει νομολογιακό προηγούμενο με κατευθυντήρια λειτουργία ή γενικότερη εφαρμογή κατά την επίλυση άλλων διαφορών. Οπότε, σε μία τέτοια περίπτωση, νομολογία θεωρείται ότι υπάρχει μόνον όταν έχει επιλυθεί από το Συμβούλιο της Επικρατείας υπόθεση υπό τα ίδια ή ουσιωδώς παρεμφερή πραγματικά περιστατικά, διότι μόνον τότε μπορεί να θεωρηθεί ότι πρόκειται για το ίδιο νομικό ζήτημα (ΣτΕ 1966/2021). Προς την ίδια κατεύθυνση, όταν με λόγο αναίρεσης πλήττεται η ερμηνεία που δόθηκε από το δικαστήριο της ουσίας σε αόριστη νομική έννοια, η οποία αποτελεί στοιχείο του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου, εφόσον η αόριστη νομική έννοια προσδιορίζεται με βάση τα πραγματικά δεδομένα κάθε υπόθεσης, ως απόφαση που επιλύει το αυτό νομικό ζήτημα νοείται μόνο η απόφαση που έχει κρίνει επί υπόθεσης με όμοια ή παρεμφερή νομικά και πραγματικά περιστατικά (ΣτΕ 155/2020, 1207, 1700/2019, 2391-2393/2018, 1415/2017, 4422/2015, 4963/2014). Έχει κριθεί ότι ισχυρισμός είναι απορριπτέος, διότι ναι μεν σε περίπτωση ερμηνείας και εφαρμογής από τα δικαστήρια της ουσίας αορίστων νομικών εννοιών (όπως είναι π.χ. εύλογος χρόνος, αιτιώδης σύνδεσμος, κ.ά.), ζήτημα νομολογιακού προηγούμενου μπορεί να τεθεί μόνον, εφόσον έχει αποφανθεί το δικαστήριο σε υπόθεση με όμοια ή παρεμφερή νομικά και πραγματικά γεγονότα, στην προκειμένη, όμως, περίπτωση η αναιρεσείουσα δεν προσδιορίζει, κατά τρόπο ειδικό και ορισμένο, ποια είναι η συναγόμενη από την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση ερμηνεία της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, η οποία είναι, κατ' αυτήν, εσφαλμένη, καθώς και ποια είναι η ερμηνεία την οποία η ίδια προτείνει ως ορθή, ενώ, άλλωστε, με τον λόγο αναίρεσεως δεν αμφισβητείται συγκεκριμένη ερμηνευτική κρίση του δικάσαντος δικαστηρίου, αναφορικά με την πιο πάνω αρχή (του ουσιαστικού δικαίου), παρά μόνο πλήττονται κρίσεις στις οποίες προέβη το εφετείο κατά την υπαγωγή του πραγματικού της υπόθεσης στην αρχή αυτή και όχι λόγω εσφαλμένης ερμηνείας της τελευταίας (ΣτΕ 37/2019),

Ειδικό ζήτημα που απασχόλησε το Συμβούλιο της Επικρατείας είναι αν η εξέταση της δικαιодοσίας του δικαστηρίου της ουσίας προηγείται των προϋποθέσεων παραδεκτού που τάσσει το άρθρο 53 του π.δ. 18/1989 όπως ισχύει. Με την απόφαση 1361/2021 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας κρίθηκε ότι το διοικητικό εφετείο με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση

του έσφαλε, αχθέν σε κατ' ουσίαν εκδίκαση αγωγής επί της οποίας δεν είχε δικαιοδοσία⁴⁰. Το σχετικό δε ζήτημα, ως αναγόμενο στη δημόσια τάξη, ερευνάται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο κατ' αναίρεση και ανεξαρτήτως συνδρομής των προβλεπομένων στις παρ. 3 και 4 του άρθρου 53 του π.δ. 18/1989, όπως ισχύει, προϋποθέσεων παραδεκτού, χωρίς αυτό να κωλύεται ως προς την κρίση του αυτή, εκ του γεγονότος ότι η διάγνωση της υπερβάσεως δικαιοδοσίας αποτελεί άμεση συνέπεια της πραγματοποιούμενης εν προκειμένω μεταστροφής της νομολογίας σε σχέση με τις προϋποθέσεις θεμελιώσεως της αποζημιωτικής ευθύνης του Δημοσίου από πράξεις των οργάνων του που είναι ενταγμένα στη δικαστική λειτουργία (βλ. ΣτΕ 800/2021 Ολομ.). Και τούτο, διότι αφενός η υπέρβαση δικαιοδοσίας κατ' άρθρο 56 παρ. 1 περ. α' του π.δ. 18/1989 αποτελεί λόγο αναιρέσεως και δεν συνδέεται εν προκειμένω με το παραδεκτό του οικείου ενδίκου βοηθήματος (αγωγής) ως προς τις δικονομικές προϋποθέσεις ασκήσεώς του κατά τον ΚΔΔ, αλλά με τις ουσιαστικές προϋποθέσεις γενέσεως της αποζημιωτικής αξιώσεως και αφετέρου η κατ' επίκληση του άρθρου 105 του Εισ.Ν.Α.Κ. στο δικόγραφο της αγωγής αξίωση της αναιρεσιούσας δεν στηρίζεται σε πάγια νομολογία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση της επταμελούς σύνθεσης του Β' Τμήματος 396/2020 με την οποία έγινε δεκτός ως βάσιμος ισχυρισμός περί αντιθέσεως της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης σε νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ακολούθως εξετάσθηκε ο λόγος αναιρέσεως και απορρίφθηκε λόγω μεταστροφής του δικαστηρίου στο κρίσιμο νομικό ζήτημα. Ειδικότερα, το αναιρεσίβλητον προέβαλε ότι, ως προς το νομικό ζήτημα, το οποίο τίθεται με τον λόγο αναιρέσεως, ήτοι της λήψεως υπόψη από το διοικητικό δικαστήριο μαρτυρικής καταθέσεως που δόθηκε ενώπιον ποινικού δικαστηρίου, η κρίση της αναιρεσιβαλλόμενης αποφάσεως έρχεται σε αντίθεση με την πάγια νομολογία του δικαστηρίου και, δη, τις αποφάσεις ΣτΕ 1656/2013, 4389/2012, 3616/2011, 1296/1999, 3535/1991. Ο ισχυρισμός αυτός κρίθηκε βάσιμος, διότι το διοικητικό εφετείο σχημάτισε τη δικανική του πεποίθηση για την καλή πίστη της αναιρεσίβλητης κατά τις συναλλαγές της με τον εκδότη ομάδας τιμολογίων λαμβάνοντας υπόψη μαρτυρική κατάθεση ενώπιον του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Αθηνών, δηλαδή μαρτυρική κατάθεση η οποία δεν είχε ληφθεί κατά τη διαδικασία των άρθρων 179 επ. του ΚΔΔ και η οποία, ως εκ τούτου, παρά το ότι είχε ληφθεί στο πλαίσιο ποινικής δίκης, δεν αποτελούσε νόμιμο αποδεικτικό μέσο, κατά την έννοια των διατάξεων αυτών, όπως αυτή έχει αποδοθεί με αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ 4389/2012, 1656/2013 υπό καθεστώς ΚΔΔ). Συνεπώς, ο ως άνω λόγος αναιρέσεως κρίθηκε παραδεκτός και περαιτέρω εξεταστέος. Στη συνέχεια το Δικαστήριο έκρινε ότι κατά την έννοια της παρ. 2 του άρθρου 5 του ΚΔΔ, όπως αυτή ίσχυε πριν την αντικατάστασή της με το άρθρο 17 του ν. 4446/2016, όταν το διοικητικό δικαστήριο κρίνει επί υποθέσεως επιβολής προστίμου ΚΒΣ για έκδοση ή λήψη εικονικού φορολογικού στοιχείου, δεν δεσμεύεται από τυχόν προηγηθείσα, σχετική με την υπόθεση αυτή, αμετάκλητη αθωωτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου, αλλά υποχρεούται, πάντως, να τη συνεκτιμήσει κατά τη διαμόρφωση της κρίσης του και, δη, κατά τρόπο ειδικό, ενόψει της αιτιολογίας της (βλ. ΣτΕ 951/2018). Η τυχόν λήψη υπόψη από το διοικητικό δικαστήριο μαρτυρικής καταθέσεως ενώπιον του εκδόντος την ποινική απόφαση δικαστηρίου, η οποία αποτελεί στοιχείο του σκεπτικού της εν λόγω αποφάσεως, λαμβάνει χώρα

⁴⁰ Για την έννοια της δικαιοδοσίας, βλ. Κεραμέα, *Αστικό Δικονομικό Δίκαιο Ι*, 1983, σελ. 29 επ.· Β. Σκουρή, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο Ι*, 1997, σελ. 129 επ.

στο πλαίσιο της εκπληρώσεως της ανωτέρω νόμιμης υποχρεώσεως του διοικητικού δικαστηρίου, δηλαδή της υποχρεωτικής συνεκτιμήσεως του περιεχομένου της ποινικής αποφάσεως, και δεν παραβιάζει τις διατάξεις των άρθρων 179 και επ. του ΚΔΔ, κατά τις οποίες δεν αποτελούν νόμιμα αποδεικτικά μέσα στη διοικητική δίκη ένορκες εξετάσεις και καταθέσεις μαρτύρων που δεν λαμβάνονται κατά τη διαδικασία των τελευταίων αυτών διατάξεων, διότι, σε τέτοια περίπτωση, οι μαρτυρικές καταθέσεις ενώπιον ποινικού δικαστηρίου λαμβάνονται υπόψη από το διοικητικό δικαστήριο όχι ως αυτοτελή αποδεικτικά μέσα αλλά ως μέρος του περιεχομένου της υποχρεωτικά συνεκτιμτέας αποφάσεως του ποινικού δικαστηρίου. Επομένως, εν προκειμένω, το διοικητικό εφετείο, λαμβάνοντας υπόψη, προκειμένου να διαμορφώσει την κρίση του, την αμετάκλητη απόφαση του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Αθηνών, με την οποία κηρύχθηκε αθώς ο νόμιμος εκπρόσωπος της αναιρεσίβλητης από την κατηγορία της αποδοχής εικονικών φορολογικών στοιχείων, και παραθέτοντας το περιεχόμενο μαρτυρικής καταθέσεως κατά την ακροαματική διαδικασία ενώπιον του ως άνω ποινικού δικαστηρίου, δεν παραβίασε τις διατάξεις των άρθρων 179 και επ. του ΚΔΔ και ο περί του αντιθέτου προβαλλόμενος λόγος αναιρέσεως πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος.

Η νομολογία αυτή καταδεικνύει ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν εμποδίζεται από τον ν. 3900/2010 να μεταβάλει τη στάση του επί νομικών ζητημάτων όταν κρίνει ότι τούτο είναι αναγκαίο. Με τον τρόπο αυτό δίδεται απάντηση στην κριτική περί αναγορεύσεως της νομολογίας σε πηγή του δικαίου και περί παγιώσεως των θέσεων του δικαστηρίου κατά παραγνώριση των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων όπως διαμορφώνονται με την πάροδο του χρόνου. □